

XIX. Yüzyıl Kudüs'ünde Osmanlı Muafiyet Politikalarının Ekonomik ve Toplumsal Yansımaları

Osman EZİCİ

<https://orcid.org/0000-0002-4005-9854>

ezici_42@hotmail.com

Dr., Devlet Arşivleri Başkanlığı-Osmanlı Arşivi, İstanbul, Türkiye

Öz

Müslümanların ilk kiblesi olan Mescid-i Aksâ'yı içinde barındıran Kudüs, İslam dünyasında Mekke ve Medine'nin ardından "üçüncü harem" olarak kabul edilmiştir. Kudüs'ün Müslümanlar nezdindeki bu özel konumu, şehirle ilgili hassasiyetlerin ve derin manevi bağların oluşmasına neden olmuştur. Bu durum hem toplumsal algılarda hem de Kudüs'e hâkim olan devletlerin uygulamalarında somut bir şekilde gözlemlenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, 1516 yılında Mercidâbık Savaşı ile Suriye'yi fethedip ertesi yıl Memlük Devleti'ni Kahire'de mağlup ederek sona erdirirken Kudüs'ü de hâkimiyetine katmıştır. 1917 yılında Osmanlı hâkimiyeti sona erene kadar, Kudüs, semavi dinlerce kutsal kabul edilen yapıları barındırması nedeniyle Osmanlı idaresinde diğer şehirlerden farklı, ayrıcalıklı bir siyasi ve idari statüye sahip olmuştur. Osmanlı yönetimi boyunca Kudüs, sadece Müslümanlar için değil, Hristiyanlar ve Yahudiler için de kutsal bir şehir olması nedeniyle özenle korunmuş ve bu hassasiyetin göstergesi olarak çok yönlü idari ve mali politikalar uygulanmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren yaklaşık dört yüzyıl boyunca Osmanlı yönetimi altında kalan Kudüs, bu dönemde kutsal mekânların korunması ve farklı inançlara mensup insanların barış içinde yaşaması adına özel bir ilgi görmüştür. Osmanlılar, Kudüs'teki kutsal mekânların tamaratını sağlamış, farklı dinlere mensup cemaatlerin ibadet özgürlüğüne saygı göstermiş ve şehirde hoşgörü ortamının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca muafiyetler ile hangi dine mensup olursa olsun ahalî ve vakıflar mali ve siyasi açıdan desteklenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Kudüs'e tanıdığı muafiyetlerin siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlarını Osmanlı arşiv belgeleri üzerinden incelemeyi hedeflemektedir. Osmanlılar, Kudüs'ün hem İslam dünyası hem de bölgedeki stratejik konumunu göz önünde bulundurarak, şehre farklı türde vergi muafiyetleri ile çeşitli imtiyazlar tanımıştır. Bu bağlamda ilk zikredilebilecek muafiyet, siyasi boyutları ile öne çıkan ve özellikle de Kudüs suru dâhilindeki Müslüman ahalinin askerlikten istisna tutulmasıdır. Benzer şekilde bahsi geçen yüzyılda Kudüs üzerinde artan yabancı devletlerin siyasi baskılarına karşı koymak amacıyla sağlanan vergi muafiyetleri de dikkat çekmektedir. Kudüs'te inşa olunacak yeni kilise ve manastırlardan vergi talep edilmemesi ile çeşitli Hristiyan ve Yahudi cemaatlerine ait vakıf binalarına ait emlak ve arazilerin vergiden istisnası da tespit edilenler arasındadır. Kudüs Müslüman ahalisi ise mutasarrıf oldukları topraklardan elde ettikleri mahsullerin aşar vergisinden muaf olduğu gibi küçükbaş hayvanlardan tahsil edilen ağnam vergisinden de kendilerine muafiyet tanınmıştır. Gümrük vergisi muafiyetleri ise en kapsamlı ayrıcalıklar arasında yer almakta olup birçok farklı kalem bu muafiyet kapsamı altında değerlendirilmektedir. Tespit olunan muafiyetler, XIX. yüzyıl Kudüs şehri ahalisi ve dini cemaatlerinin mali yönden

desteklenmesi kadar şehir ve bölge üzerinde siyasi emelleri olan yabancı devlet veya güçlerin kurmaya çalıştıkları baskı ve nüfuz faaliyetlerini engelleme çabalarının neticesindedir. Nitekim bütün bu girişimler, Osmanlılar nazarında ehemmiyetli bir konumu işgal eden bu şehrin devletin zayıfladığı bir dönemde elde tutulma çabaları olarak değerlendirilmesi gayet tabiidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kudüs, Vergi, Muafiyet, İmtiyaz.

Economic and Social Implications of Ottoman Exemption Policies in Nineteenth Century Jerusalem

Osman EZICI

<https://orcid.org/0000-0002-4005-9854>

ezici_42@hotmail.com

Dr., Presidency of State Archives-Ottoman Archives, Istanbul, Türkiye

Abstract

Jerusalem, which contains the Masjid al-Aqsa, the first Qibla of Muslims, is considered as the ‘third harem’ in the Islamic world after Mecca and Medina. This special position of Jerusalem in the eyes of Muslims has led to the formation of sensitivities and deep spiritual ties with the city. This situation is concretely observed both in social perceptions and in the practices of the states that dominated Jerusalem. The Ottoman Empire incorporated Jerusalem into its territory in 1516 after the Battle of Marj Dabiq, during the conquest of Syria, and subsequently ended the Mamluk Sultanate in Cairo in 1517. Until the end of Ottoman rule in 1917, Jerusalem held a unique and privileged political and administrative status within the Empire, distinct from other cities, due to its significance as a sacred site for the three Abrahamic faiths. During Ottoman administration, Jerusalem was carefully preserved not only as a holy city for Muslims but also for Christians and Jews. This reverence was reflected in the Empire’s multifaceted administrative and fiscal policies. Jerusalem, which remained under Ottoman rule for nearly four centuries from the 16th century onwards, received special attention in this period for the protection of holy sites and the peaceful co-existence of people of different faiths. The Ottomans undertook the restoration of the city’s holy sites, upheld the freedom of worship for various religious communities, and contributed to fostering an atmosphere of tolerance. Additionally, through exemptions, both the local population and religious endowments, regardless of their religious affiliation, were provided with financial and political support. This study aims to examine the political, economic and social dimensions of the exemptions granted to Jerusalem by the Ottoman Empire in the nineteenth century through Ottoman archive documents. Considering the strategic position of Jerusalem both in the Islamic world and in the region, the Ottomans granted various tax exemptions and privileges to the city. The first exemption that can be mentioned in this context is the exemption from military service for the Muslim inhabitants of Jerusalem, especially within the walls of Jerusalem, which stands out with its political dimensions. Similarly, in the mentioned century, tax exemptions provided to counter the growing political pressures from foreign states on Jerusalem stand out. Notable examples include the exemption of taxes for the construction of new churches and monasteries in Jerusalem and the tax immunity granted to properties and lands belonging to various Christian and Jewish religious endowments. The Muslim inhabitants of Jerusalem were also exempted from the tithe tax (*ashar*) on agricultural yields from their lands, as well as from the livestock tax (*ağnam*). Customs duty exemptions represented one of the most extensive privileges, encompassing a wide range of categories under their scope. These exemptions are the result of the efforts to support the inhabitants and religious communities of the city

of Jerusalem financially as well as to prevent the pressure and influence activities of foreign states or powers with political ambitions over the city and the region. Indeed, all these measures can be understood as attempts by the Ottomans to retain control over a city of significant importance to them during a period of imperial decline.

Keywords: Ottoman Empire, Jerusalem, Tax, Exemption, Privilege.